

PATTI VALKENBURG

'MEDIA-OPVOEDING ZOU TWEERICHTINGSVERKEER MOETEN ZIJN'

Tegenwoordig zitten jongeren dagelijks zes uur voor een scherm – of dat nu een computer, tablet of smartphone is. We kunnen dan ook beter over *schermgaande jeugd* dan over schoolgaande jeugd spreken, stelt pedagoge en communicatiewetenschapper Patti Valkenburg in haar nieuwe boek.

Door Vittorio Busato

Valkenburg was met haar collega's wereldwijd de eerste die onderzoek deed naar de effecten van sociale media. 'Zulk onderzoek is ergens een *mission impossible*', lacht ze op haar werk-kamer in het Amsterdamse Maagdenhuis. 'Communicatietechnologie is continu aan verandering onderhevig. Probeer daar dan maar eens de invloed van te begrijpen. Resultaten van het soort onderzoek dat ik doe, zijn vaak bij publicatie alweer verouderd.'

Maar of het nu om tools als MSN, Facebook of Whatsapp gaat of welke communicatie-technologische tool er ook in de mode is, er is één belangrijke constante, vervolgt Valkenburg: 'We willen contact met elkaar.'

Als u nu zelf tiener was, zou u veel tijd voor een scherm doorbrengen?

Ja, ik zou uren achter de computer zitten. Ik weet zeker dat ik websites zou bouwen en apps zou ontwikkelen. Gamers zou ik waarschijnlijk niet zoveel doen. Ik vind het veel leuker om dingen te maken.

En hoe staat het met uw huidige schermgebruik?

Te veel. Het gemiddelde schermgebruik

van volwassenen bedraagt acht uur per dag, en ik vorm daarop geen uitzondering. Dat is inderdaad meer tijd dan tieners voor een scherm doorbrengen. Wie een beetje een hoogopgeleid beroep heeft, ontkomt er niet aan. Denk aan contacten met collega's die je van achter je computer op je bureau onderhoudt, vergaderingen die achter computerschermen worden gehouden. Ook als je op reis bent, is het heel gewoon geworden via je tablet of smartphone bijvoorbeeld e-mails te checken. Dat is de nieuwe werkelijkheid. In de weekends probeer ik bewust mijn schermgebruik te beperken. En ook als ik aan het schrijven ben – of dat nu aan een wetenschappelijk artikel is of aan een boek – probeer ik mezelf zoveel mogelijk te beschermen tegen digitale afleiding die overal vandaan komt. Als ik me moet concentreren, zet ik alle piepjes uit, die leiden me veel te veel af. Dan kijk ik bijvoorbeeld alleen om het uur even.

Vrijwel iedereen moet tegenwoordig meer moeite doen zich af te schermen van digitale verleidingen.

Ja, dat is zo. Veel mensen vinden het te veel worden, dat zie ik meer dan genoeg om me heen. Er is een soort van tegen-trend tegen die vanzelfsprekend geachte

continue bereikbaarheid. Bij bedrijven als IBM en Siemens hebben werknemers inmiddels geprobeerd dat als recht af te dwingen – en met succes.

Is het verontrustend dat jongeren zeven dagen per week gemiddeld zes uur per dag achter een scherm zitten?

Dat zijn tieners, die zijn zo veel online vanwege hun sociale mediagebruik. Bij jonge kinderen spelen die sociale media nog geen rol, hoewel kinderen tussen vijf en acht jaar ook al twee uur per dag achter een scherm zitten. Dat is beslist veel, zeker vergeleken met een eerdere generatie. Je kunt dat verontrustend noemen, maar kinderen bootsen volwassenen voor een groot deel na. Dat is niet de enige, maar wel een belangrijke reden voor hun frequente gebruik. Als peuters hun moeder heel geconcentreerd naar een tablet zien kijken, dan zal dat bij die allerkleinsten voor een belangrijk deel de enorme aantrekkingskracht verklaren. En bij tieners voorziet het continu in contact staan met leeftijdgenoten in een enorme identiteits-behoefte.

In diverse media tonen opvoeders zich desalniettemin bezorgd over dat frequente schermgebruik. Is die discussie wellicht te

BIO

Haar cv is indrukwekkend én opmerkelijk. In 1997 werd Patti Valkenburg (°1958) benoemd tot hoogleraar Jeugd en Media aan de Universiteit van Amsterdam (UvA). In 2003 ontving ze van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) een Vici-subsidie, waarmee ze het Onderzoekscentrum Jeugd en Media (CcaM) oprichtte.

In 2011 werd ze gekozen als lid van de Koninklijke Academie van Wetenschappen (KNAW) én ontving ze de Spinozapremie, ook wel bekend als de Nederlandse Nobelprijs. Sinds april 2013 is ze universiteitshoogleraar Media, Jeugd en Samenleving aan de UvA. Een opmerkelijk palmares, want Valkenburg werkte eerst als verpleegkundige en secretaresse en begon pas op haar dertigste met studeren – pedagogiek in Leiden, een studie die ze binnen twee jaar *cum laude* afrondde, om vier jaar later *cum laude* te promoveren op een dissertatie over de invloed van televisie op de fantasie van kinderen. Voor een groter publiek publiceerde ze *Vierkante ogen* en *Beeldschermkinderen*. Eind 2014 verscheen *Schermgaande jeugd*, een toegankelijk en tegelijk diepgaand boek over de effecten en aantrekkingskracht van (sociale) media op de jeugd.

moralistisch, aangezien u ook daar spreekt van een nieuwe werkelijkheid?

In de media krijgen vooral negatieve aspecten aandacht. Dat geeft een vertekend beeld. Goed nieuws is immers geen nieuws. Vraag je mij om een globale conclusie over al het onderzoek dat de afgelopen jaren is gedaan naar het mediagebruik onder de jeugd, dan moet ik zeggen dat schermgebruik voor de meeste kinderen positieve effecten heeft en voor een kleine minderheid niet. Kijk je wat specifiek naar de minderheid, dan blijkt het vooral te gaan om kinderen met een speciale persoonlijkheid, die zichzelf minder goed onder controle hebben, die bijvoorbeeld uit zichzelf gevoeliger zijn voor compulsief gebruik of bovenmatig geïnteresseerd zijn in geweld. Wat ik in mijn boek hoop te benadrukken, is dat de omgeving een heel belangrijke rol speelt. Media-effecten vinden niet plaats in een vacuüm, er moet een vruchtbare bodem voor zijn. Als kinderen jong zijn, kunnen ouders zelf actief veel invloed uitoefenen, bijvoorbeeld door het schermgebruik van hun kroost aan banden te leggen of te voorkomen dat ze te veel met mediageweld in aanraking komen. Als geweld thuis of in de *peer*-groep heel normaal wordt gevonden, dan is de kans ook groter dat mediageweld harder aankomt.

'Ik verwacht dat school en thuis in de toekomst meer samen gaan lopen, doordat er meer individueel gerichte, educatieve apps komen'

kunnen wel invloed op hun kinderen hebben, maar kinderen creëren voor een groot deel ook de opvoeding die ze van hun ouders krijgen. Zo gaat dat ook bij media-effecten. Media werken niet als een injectienaald. Onze persoonlijkheid en onze voorkeuren sturen ons naar een bepaalde media-exposure, niet andersom. Kinderen die bijvoorbeeld eerder in seks zijn geïnteresseerd omdat ze eerder in de puberteit komen, gaan er ook eerder naar op zoek. Die kinderen worden dan ook meer beïnvloed door wat ze in die media vinden over seks dan andere kinderen. Dat is een cyclisch, zichzelf versterkend effect, het is dus niet zozeer een kwestie van oorzaak en gevolg. Wie en wat we zijn, bepaalt welke media we gebruiken en die veranderen ons. Die veranderingen zorgen er weer voor welke media-effecten we ervaren. En daar hebben ouders en leeftijdgenootjes eveneens invloed op, om het nog een beetje ingewikkelder te maken.

Maar in het algemeen geeft de focus op de negatieve effecten van schermgebruik geen reëel beeld. Waarmee ik de problemen bij die minderheid beslist niet wil bagatelliseren, integendeel.

Journalisten moeten dus juist ook over positieve effecten schrijven?

Ja, en in elk geval genuanceerder. Schermgebruik pakt voor een hele grote groep gewoon positief uit. Publicaties uit mijn vakgebied die aandacht krijgen in de media, vallen uiteen in ofwel utopische of welhaast depressieve verhandelingen. Ik doe nu zo'n vijftienvintig jaar onderzoek naar mediagebruik onder jongeren. Dan weet je dat de werkelijkheid vele malen genuanceerder en complexer is. Er zijn zoveel individuele verschillen tussen mensen, en dat geldt voor volwassenen en voor jongeren. Dat maakt het ook zo moeilijk algemene uitspraken te doen over schermgebruik. Empirisch onderzoek laat

bijvoorbeeld zien dat vijf tot tien procent van de kinderen gevoelig is voor geweld, en dat zo'n vijf procent compulsief gamet. Wellicht liggen die percentages over een aantal jaar anders. Wat echt indringend is veranderd: de communicatietechnologie is zo dicht op ons lijf gekomen. Dat maakt de verleiding zo moeilijk te weerstaan. Vroeger zat die technologie op je desktop, op je bureau. De laptop deed je al in je tas. Maar de smartphone zit in je zak, en die piept en trilt en vraagt constant om aandacht. Het is een dwingend dingetje, dat zal elke volwassene toch herkennen!

In uw boek introduceert u het differentieel ontvankelijkheidsmodel voor media-effecten. Wat is de kern daarvan?

Dat we met onze omgeving onze eigen media-effecten creëren. Die wederzijdse afhankelijkheid zie je ook terug in moderne opvoedingstheorieën. Ouders

U merkt in uw boek op dat 46 procent van de jongens en 18 procent van de meisjes van 13, 14 jaar weleens doelbewust naar seks en porno heeft gezocht op het web. Is dat zorgwekkend voor ouders?

Tieners zullen altijd nieuwsgierig zijn naar seks. Vroeger waren het seksboekjes, nu is het zoeken naar seks door het internet ontzettend veel eenvoudiger geworden. En het aanbod is gigantisch, inclusief extreme seks. De meeste tieners, zo blijkt uit onderzoek, weten dat porno onrealistisch is en geen weerspiegeling van het echte leven. Maar dat geldt dus niet voor alle jongeren. In deze tijd waarin extreme seks zo toegankelijk is, ontkomen ouders er niet aan hun kinderen daar al vroeg op voor te bereiden. Kinderen van zes en zeven googlen soms al naar blote billen en grote tieten. Ouders moeten daar heel alert op zijn en een contrapedagogiek bieden om negatieve effecten zoveel mogelijk tegen te gaan.

Is dat nog wel te overzien voor ouders? Kinderen zullen immers van leeftijdgenootjes ook een en ander te zien en te horen krijgen. Veel zal voor ouders onder de tafel blijven.

Uit internationaal onderzoek blijkt dat de meeste ouders vinden dat opvoeden moeilijker is geworden. Het wordt met name moeilijk gevonden om het internetgebruik en het gebruik van sociale media te reguleren. Het is ook moeilijk daar grip op te houden, wat dat betreft wordt er in deze moderne tijd met zoveel snelle technologische ontwikkelingen meer van ouders geëist. Media-opvoeding moet veel meer proactief zijn dan vroeger, toen er voornamelijk televisie was en je makkelijker kon voorkomen dat kinderen met geweld in aanraking kwamen. Nu kunnen kinderen op het internet per ongeluk stuiten op extreme seks of onthoofdings filmpjes. Om dat echt goed te monitoren, moet je als ouder idealiter zo'n relatie hebben met je kind dat het zulke zaken open en eerlijk uit zichzelf vertelt. Je kunt als ouder wel alles willen controleren, het fijnste is als media-opvoeding tweerichtingsverkeer is.

Veronderstelt dat niet een zelfde soort liefdevolle pedagogische relatie die er sowieso toe bijdraagt dat kinderen veilig volwassen worden?

In feite wel, maar er zullen toch altijd duidelijke regels moeten worden afgesproken over wat wel en niet mag wat betreft mediagebruik. En daar moeten ouders zich ook consequent aan houden. We spreken tegenwoordig van een autoritatieve opvoedingsstijl. Kinderen hebben meer eigen verantwoordelijkheid gekregen dan vijftig jaar geleden, toen de opvoedingsstijl meer autoritair was en ouders vrijwel volledig bepaalden waar je je als kind aan had te houden. Ouders schermen kinderen toen ook veel meer af van zaken als seks, dood en ziekte. Daar is tegenwoordig geen ontkomen meer aan. Dat maakt opvoeden voor ouders nu moeilijker dan toen alles min of meer vastlag. Ouders ervaren minder houvast.

Is de essentie van opvoeden uiteindelijk niet: loslaten?

De essentie van opvoeden is aansluiten bij het ontwikkelingsniveau van een kind. En dat betekent ook loslaten als het tijd is, maar nog niet in de puberteit. Dan moeten er echt nog grenzen worden gesteld, maar dus wel op een liefdevolle, stimulerende manier en met wederzijds respect. Zo stimuleer je de eigen verantwoordelijkheid van een kind optimaal.

Maar is opvoeden nu werkelijk moeilijker of anders, of is het vooral de wereld die complexer en sneller is geworden?

Dat laatste klopt natuurlijk, en een resultaat daarvan is dat ouders opvoeden als moeilijker ervaren. Ouders zijn zelf meer zoekende. In een samenleving met snelle technologische ontwikkelingen hebben mensen gewoon minder houvast dan in een langzame, homogene samenleving. De ene generatie draagt niet meer van alles over op de volgende generatie. Door de meer informele omgang kun je stellen dat het generatieverschil tussen kinderen en opvoeders als kleiner wordt ervaren, maar in werkelijkheid is het generatieverschil door die snelle technologische veranderingen misschien juist groter geworden.

In de gaming-industrie gaan tegenwoordig miljarden om. In de DSM-5, het wereldwijd gehanteerde standaardwerk voor de classificatie van psychopathologische stoornissen, is gameverslaving voor het eerst als voorlopige stoornis opgenomen. Cijfers wijzen uit dat 5,4 procent van de jongeren tussen de 13 en 19 problematisch zou gamen, en 6,7 procent van de jongvolwassenen tussen de 21 en 30. Zal gameverslaving de komende jaren toenemen?

Aankankelijk werd in de DSM alleen middelenverslaving erkend. Je ziet nu een trend richting gedrag. Dat is begonnen met gokverslaving, nu is er de voorlopige erkenning van gameverslaving. Ik weet niet of die zal toenemen, ik verwacht eerder dat compulsief gebruik van sociale media als stoornis zal worden toegevoegd. Het percentage jongeren dat gameverslaafd is, is klein. Maar in absolute aantallen gaat het om tienduizenden jongeren wier leven ontwricht raakt, die het slecht doen op school, die allerlei psychische problemen hebben. Dat is een serieus probleem. Maar voor heel veel jongeren hebben games zeer positieve effecten. Veel games zijn cognitief nogal uitdagend. Je komt niet zomaar een niveau hoger, je moet allerlei zaken tegelijkertijd in de gaten kunnen houden. Games doen een beroep op je oog-hand-coördinatie en probleemoplossend vermogen. Dat zijn vaardigheden die ook in intelligentietests worden gemeten. Maar er is altijd een maar. Gamen kan bijdragen aan een verkeerde houding, men spreekt in dat verband ook wel van de gamebochel. Er bestaat het gevaar van te weinig bewegen en het ontwikkelen van obesitas. Ik klink bijna versleten: gamen is goed, maar met mate.

Zijn er opvallende verschillen qua schermgebruik tussen landen?

Onderzoek laat wel verschillen zien, maar die zijn doorgaans tijdelijk. Soms wordt in het ene land een bepaalde tool eerder populair. Maar in het algemeen zie je in westerse landen dezelfde trends qua schermgebruik onder de jeugd. Zo was in België het schermgebruik aanvankelijk wat minder, maar dat verschilt inmiddels niet meer van andere landen. In de VS lijkt het gebruik onder jongeren nu het meest frequent. Maar nogmaals, die schermen en dan met name het frequente gebruik van sociale media onder tieners appelleren aan een universele behoefte: in contact staan met leeftijdgenoten.

Over tien jaar maakt u een update van Schermgaande jeugd. Associeert u eens vrij wat de opmerkelijkste veranderingen zullen zijn?

Qua thematiek zal er niet veel veranderd zijn. Wel zullen er meer robots zijn, speelgoed wordt nu al veel meer gerobotiseerd. En scherm- en mediagebruik zal nog veel meer gepersonaliseerd zijn. Dat heeft consequenties voor hoe kinderen leren. Ik verwacht dat school en thuis veel meer zullen gaan samenlopen, onder meer doordat er veel meer individueel gerichte, educatieve apps op de markt komen. Dat wordt de nieuwe uitdaging. Maar ook een update van mijn boek zal positief van toon zijn: de meeste jongeren zullen geen negatieve effecten ervaren van hun schermgebruik. ■

DE AUTEUR

Dr. Vittorio Busato (1965) is psycholoog en publicist. Hij is onder meer hoofdredacteur van De Psycholoog, het blad van het Nederlands Instituut van Psychologen (NIP). Hij schreef diverse boeken, onder andere de biografie Weg met Piet Vroom (Amsterdam University Press), Het geheim van de uitblikker (Bert Bakker) en Psychologie al dente (Fosfor).

Adres: www.vittoriobusato.nl, v.busato1@chello.nl

MEER OVER DIT ONDERWERP

Schermggaande jeugd.
Over jeugd en media.
Patti Valkenburg.
Prometheus/Bert Bakker, ca. 460 pag. € 22,95. ISBN 9789035142688